

sanskrit

Proto indo european ?

B

Vedas :

Vedas → Upanishads.

Sanskrit

→ ever flowing , ever changing

→ "Panini" standardized sanskrit.

sanskrit → Sanskar

Sanskrit originated from vedic language.

Panini → Wrote grammar and specified rules.

Pater (proto indian european) → Pitru (father)

संस्कृत वर्णमाला

अ आ इ ई उ ऊ ए औ ओ ओ.

अनुस्वार, विसर्ग = अं, आं... अः, आः } Not vowels as they require 'अ'

short = हस्त = अ, ई, उ, ऊ, ए, ओ = 1 मात्रा

long = दीर्घ = आ, ई, उ, ऊ, ए, ओ = 2 मात्रा

Prolated = लंगुत = आउ

ए-ऐ are not हस्त-दीर्घ of each other they are independent
ओ-ओ

ए = आ/आ + इ/ई

ऐ = अ/आ + ए

उ = अ/आ + उ/ऊ

ऊओ = अ/आ + ओ

}

सन्ध्याकार / संयुक्त रूप
diphthongs.

consonants

अ आ ह

क् क्ष् ग् घ् ङ्	= कृष्ण = gutturals	} class consonants वर्गीय व्यञ्जन
च् छ् ज् झ् ञ्	= तालव्य = pallatals	
ट् ट् ड् ड् ण्	= मुर्द्धन्य = retroflex/ linguals	
त् थ् द् ध् न्	= दन्त्य = dentals	
प् फ् ब् भ् म्	= ओर्ज्य = labials	

य् र् ल् व् श् ष् स् ह्   अनास्त्री (come at end)

ह् is found in vedic language but not in संस्कृत

क्ष् झ् } संयुक्त व्यञ्जन

क्ष् = क् + ष्

य्, र्, ल्, ल् } semi vowels.

झ् = झ् + झ्

उ्, औ

ह् } Aspiration.

Aspirated consonants.

ख्, ध्, छ्, क्ष्, ट्, ड्, म्

अधोग धोग

कृश ग ध

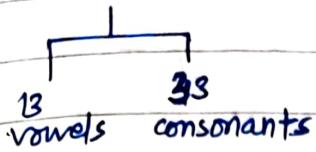
च छ

ट ड

त थ

प भ

There are 46 sounds in Sanskrit.

* सान्धि

The change that takes place after combining the last letter of the preposition word and first letter of the postposition word is called सान्धि.

व्यञ्जनसान्धि

Types: 1. स्वरसान्धि 2. व्यञ्जनसान्धि 3. विचर्णसान्धि

1. स्वरसान्धि

when a vowel is paired with other vowel it's called

स्वरसान्धि

types: 1) सर्वांगीषी सान्धि
2) ग्रुण सान्धि
3) वृ॑ष्टि सान्धि
4) यण् सान्धि
5) अयादि सान्धि

2) ग्रुण सान्धि

अ, ए, ओ } ग्रुण संज्ञक वर्म

If a letter vowel comes after letter अ /आ then a ग्रुण dot should be placed at the place of the last letter of preposition word and first letter of the post position word.

$$\text{आ} / \text{आ} + \text{इ} / \dot{\text{ई}} = \text{ए}$$

१) उमा + इक्षाः = उमेक्षाः
 म् + आ + ई
 म् + ई

२) उप + इन्द्रः = उपेन्द्रः
 उ प + अ + ई
 उ + ई

३) गण + इष्टाः = गणेषाः
 ए + अ + ई
 ए + ई

अ/आ + उ/उ = ओ

१) हित + उपदेशः = हितोपदेशः
 त् + अ + ई
 तो

२) भाव्य + उद्यः = माव्योद्यः
 भ + अ + ई
 यो

३) सूर्य + उद्यः = सूर्योद्यः
 सु+अ + ३
 यो

४) नर + उत्तमः = नरोत्तमः
 न + अ + ३
 रो

५) महा + उत्सवः = महोत्सवः
 मा+अ
 ओ

६) गड़गा + उद्कम् = गड़गोद्कम्

७) गड़गा + उमिः = गड़गोमिः

अ/आ + अद्वि / अद्वि = अद्वि

८) देव + अद्विषिः = देवर्षिः
 अ + अद्वि

९) ग्रीष्म + अद्वितुः = ग्रीष्मर्तुः

अद्वि

३) वर्षा + अद्यतुः
वर्षाद्यतुः

अ/आ + ए = अल्

४) तव + एकारः = तवएकारः।
अ + ए

वृ+अल् + का

५) वृष्टि सान्धि

आ, ए, ओ २ वृष्टि संज्ञक वर्ण-

if vowels उए, ओ, ए, औ come after letter अ/आ
then a वृष्टि वर्ण should be placed between last letter
of prepositioned word and first letter of prepositioned word.

अ/आ + ए/ए = ए॒

६) मम + एव = ममेव

७) तव + एव = तवेव

८) एक + एकम् = एकेकम्

९) अद्य + एव = अद्येव

१०) लता + एव = लतेव

११) तथा + एव = तथेव

१२) सदा + एव = सदेव

१३) देव + एवर्यम् = देवेवर्यम्

अ/आ + ओ/ओँ = ओँ.

१) जल + ओष्ठः = जलोष्ठः   २) मम + ओष्ठादि: = ममोष्ठादि:

३) आत्म + ओत्सुक्यम् = आत्मोत्सुक्यम्

४) यण सान्धि-

If any vowel comes after इ/ई, उ/ऊ, ऋ/ऋ, ए
then य्, व्, झ्, ल् resp. should be used in that place.

१) इ/ई + any vowel = य्

२) उ/ऊ + any vowel = व्

३) ऋ/ऋ + any vowel = झ्

४) ए + any vowel = ल्

stays as it is for all.

५) यदि + आपि = यद्यपि

उ+इ+आ

६) आति + आचारः = अत्याचारः

उ+उ+आ

७) इति + अवदत् = इत्यवदत्

८) नदी + ओवेगः = नद्योवेगः

९) सखी+ऐश्वर्यम् = सख्योऽश्वर्यम्

१०) सु + आगतम् = स्वागतम्
सु+उ+आ

११) अनु + अयः - अन्वयः

१२) अनु + एषणम् = अन्वेषणम्

१३) मधु + अरिः = मीधरिः

१४) वद्यु + आगमणम् = वद्योगमणम्

3) पितृ + आदेशः = पित्रादेशः 2) मातृ + आज्ञा = मात्राज्ञा

3) मातृ + उपदेशः = मातुपदेशः
त्रुप्ति + उ

3) न् + आकृतिः = लाकृतिः

र) सर्वांगीषी सान्धि

अ, आ, इ, ई, उ, ऊ, ऋ, ऋू, ए

if there is a short or long vowel being used after vowels अ, आ, इ, ई, उ, ऊ, ऋ, ऋू, ए then a single long vowel should be used in place of both of them,

अ + अ = आ $\bar{a} + \bar{a} = \bar{a}$ $\bar{a} + \bar{e} = \bar{e}$ $\bar{a} + \bar{u} = \bar{u}$ $\bar{a} + \bar{o} = \bar{o}$

अ + आ = आ $\bar{a} + \bar{a} = \bar{a}$ $\bar{a} + \bar{e} = \bar{e}$ $\bar{a} + \bar{u} = \bar{u}$

आ + अ = आ $\bar{a} + \bar{a} = \bar{a}$ $\bar{a} + \bar{e} = \bar{e}$ $\bar{a} + \bar{u} = \bar{u}$

आ + आ = आ $\bar{a} + \bar{a} = \bar{a}$ $\bar{a} + \bar{e} = \bar{e}$ $\bar{a} + \bar{u} = \bar{u}$

3) विद्या + अर्थी = विद्यार्थी 2) गिरि + इन्द्रः = गिरीन्द्रः

3) मानु + उदयः = मानुदयः 2) भू + उदयः = भूदयः

3) सु + उक्ति = स्मृति 2) लघु + उम्रिः = लघुम्रिः

3) पितृ + प्रदणम् = पितृणम् 2) मातृ + प्रदणम् = मातृणम्

21/08/

	Persons	Dual	Plural.
1 st person	singular अहम् (I)		वयम् (We 2)
2 nd person	त्वम् (You)	युवाम् (You too)	युसम् (You all)
3 rd person	सः (He) (feminine) (Neuter)	तौ (They two) Masculine तै (They two) Feminine ते (They two) Neuter	ते (They all) -Masculine ताः (They all) Feminine तानि (They all) Neuter

Present Tense (प्रस्तुतिपद)

	Singular	Dual	Plural.
1 st person	(अ) मि	(अ) वः	(अ) मः
2 nd person	(अ) सि	(अ) थः	(अ) थः
3 rd person.	(अ) ति	(अ) तः	(अ) आनि

-विकरण.

1 - अ , 4 - य , 6 - अ , 10 - अय्

गृह - गृह्ण - To go. प.प. (Verbal Roots)

Singular   Dual   Plural.

गृह्णामि   गृह्णावः   गृह्णामः

1st person

गृह्णासि   गृह्णयः   गृह्णय

2nd person

गृह्णते   गृह्णतः   गृह्णन्ते

3rd person

Singular   Dual   Plural.

पठामि   पठावः   पठामः

1st person

पठसि   पठथः   पठथ

2nd person

पठति   पठतः   पठन्ते

3rd person

गृह - /To dance प.प. (र गान्)

Singular   Dual   Plural.

गृत्यामि   गृत्यावः   गृत्यामः

2nd person

गृत्यासि   गृत्यावः   गृत्यामः

3rd person

गृत्यति   गृत्यतः   गृत्यन्ते

कृष्ण - ६ गण प.प.

	Singular	Dual	Plural
1st	<u>कृष्णामि</u>	<u>कृष्णः</u>	<u>कृष्णामः</u>
2nd	<u>कृष्णसि</u>	<u>कृष्णयः</u>	<u>कृष्णयः</u>
3rd	<u>कृष्णति</u>	<u>कृष्णतः</u>	<u>कृष्णनि</u>

पूज्य - १० गण प.प.

	Singular	Dual	Plural
1st	<u>पूज्यामि</u>	<u>पूज्यावः</u>	<u>पूज्यामः</u>
2nd	<u>पूज्यसि</u>	<u>पूज्ययः</u>	<u>पूज्ययः</u>
3rd	<u>पूज्यति</u>	<u>पूज्यतः</u>	<u>पूज्यनि</u>

Present Tense (आत्मने पद)

	Singular	Dual	Plural
1st	<u>इ</u>	<u>वहे</u>	<u>महे</u>
2nd	<u>से</u>	<u>इथे</u>	<u>धे</u>
3rd	<u>ते</u>	<u>इते</u>	<u>अन्ते</u>

मह + अ + हे

लभु

इगण आ.प.

	singular	Dual	Plural
1st	लभे	लभाव्हे	लभाम्हे
2nd	लभसे	लभेथे	लभाथे
3rd.	लभते	लभेते	लभन्ते

वृत्त-रूप गण आ.प. singular - To be, To happen, To be present

	singular	Dual	Plural
1st	वर्ते	वर्तव्हे	वर्तम्हे
2nd	वर्तसे	वर्तेथे	वर्ताथे
3rd	वर्तते	वर्तेते	वर्तन्ते

दीप र गण आ.प. - To shine, To burn, To glow

	singular	Dual	Plural
1st	दीप्ये	दीप्याव्हे	दीप्याम्हे
2nd	दीप्यसे	दीप्येथे	दीप्याथे
3rd	दीप्यते	दीप्येते	दीप्यन्ते

लज् द गण आप

singular

1st

लज्जे

Dual

लजावेहे

Plural

लजामहे

2nd

लजसे

लजेथे

लजाई

3rd.

लजते

लजेते

लजान्ते

चिन्ता दो गण आप To think, To remember

singular

Dual

Plural

1st

चिन्तये

चिन्तयावेहे

चिन्तयामहे

2nd

चिन्तयसे

चिन्तयेथे

चिन्तयाई

3rd

चिन्तयते

चिन्तयेते

चिन्तयास्ते

चिन्तयन्ते

दाव - द गण ३प

दिशा द गण ३.प. To give, To donate, To grant,
To leave.

पूजा दो गण ३प

चिन्ता १० गण ३.प.

Masculine

Feminine

Neuter

एकः

एका

एकम्

द्वौ

द्वे

द्वौ

त्रयः

त्रिस्त्रः

त्रीणि

चतुरः

चतुस्त्रः

चतुरारि

पञ्च

एकादश

सप्तदश

80 →

षट्

द्वादश

अष्टादश

सप्तम्

त्रयोदश

नवदश

अष्टम्

चतुर्दश

विंशतिः

नवम्

पञ्चादश

दशम्

षोडश

30 → त्रिंशाहत्

40 - अशीतिः

40 → चत्वारिंशत्

50 - नवतिः

50 - पञ्चाशात्

600 - शतम्

60 - षष्ठि:

60 - सप्ततिः

कारक विभाग

कारक → In a sentence the element by which action is accomplished is कारक

→ condition that shows different types of relation with verb is कारक

कर्ता (subject) ↔
Agent / Doer

कर्म → Object, Instrument

कर्तृता → instrument

अभिवादन → Recipient

अभिवादन → That from which separation takes place

अधिकार → The place of action
अधिकरण

The inflected form of words is called विशेषज्ञान

The word undergoes a change where it is used in a sentence where the inflected form of the words are called विशेषज्ञान

in every language declension is most prominent in nouns/pronouns.

The declension of nouns and pronouns can show 3 different functions.

- Number (3)
- Gender
- Case (8)

give combination of 21 different forms.

कर्ता	प्रथमा	The	Nominative
कर्म	द्वितीया	To	Accusative
करण	तृतीया	By / with through	Instrumentive
सम्प्रदान	चतुर्थी	To / For	Dativ

कर्ता → The doer in the sentence is called कर्ता.

eg. गोरखः पठति | बालिका लिखति |

कारक → कर्ता | कारक → कर्ता |
विभाविति → प्रथमा | विभाविति → प्रथमा |

कर्म → object in the sentence

eg. गोरखः पुस्तकं पठति |

कारक → कर्म |
विभाविति → द्वितीया |

करण → The instrument used by the doer to complete the action,
or anything that ^{helps} to complete the action,

eg. गोरखः सुधायण्डेन निबन्धं लिखति |

कारक → करण |
विभाविति → तृतीया |

सम्प्रदान → To give something to someone / To do something ^{to someone}

eg. सानिका अव्यापकाय पुस्तकं दिशति |

कारक → सम्प्रदान |
विभाविति → चतुर्थी |

- 1) रमा गायति ।
कारक → कर्ता , विभाविते → प्रथमा ।
- 2) मधुरा जलं अपेक्षति ।
जलं कारक → कर्म , विभाविते → द्वितीया
- 3) बालकः सुदायप्तेन लिखति ।
कारक → करण , विभाविते → तृतीया
- 4) माता बालकाय भोजनं दिशति ।
माता : → कारक → कर्ता , विभाविते → प्रथमा
बालकाय → कारक → सम्प्रदान , विभाविते ← चौथर्थी
- 5) बालकः पढति ।
कारक → कर्ता ; विभाविते प्रथमा
- 6) गोपालः → क्रिडति ।
कारक → कर्ता , विभाविते → प्रथमा
- 7) बालिका लिखति ।
कारक → कर्ता , विभाविते प्रथमा
- 8) वर्ण वर्तते ।
कारक → कर्ता , विभाविते → प्रथम
- 9) शास्त्रार्थः बालकः: विद्यालयं गच्छति ।
शास्त्रार्थ → कर्ता कारक → कर्ता
विभाविते - प्रथमा विभाविते → द्वितीया

10) कृषकः वृषभशार्केन गच्छति।
 (कर्ता) (करण) क्रमं
 प्रथमा दृतीया कर्म
 द्वितीया

11) अर्जुनः रथेन समराइङ्गाणं गच्छति।
 (कर्ता) (करण) कर्म
 प्रथमा दृतीया द्वितीया

12) बालिका भेषज्या: काव्यं लिखते।
 (कर्ता) (करण) कर्म
 प्रथमा दृतीया द्वितीया

13) दृपः निधनाय धनं अच्छाते।
 (कर्ता) (सम्प्रदान) कर्म
 प्रथमा चतुर्थी द्वितीया

14) पिता पुत्राय वस्त्राणि कीणाते।
 (कर्ता) (सम्प्रदान) कर्म
 प्रथमा चतुर्थी द्वितीया

Past Tense

प्र. भूत् प. प. प्रथम्

singular

Dual

Plural

persons

अँसु

वृ

मृ

1st person

:

तम्

त

2nd Person

त्

ताम्

अन्

3rd Person

1) प्रथम् / अन्यतरं भूतकालः

2) सामान्य / तृनीय

3) परोक्ष भूतकालः

Verb of प्रथम् भूतकालः is formed by adding letter अ to the verbal root

अ + धात् (verbal root) + गण विकरण (infix) + प्रथम्
 = क्रियापद

अ + पठ + य + त् = अपठत्

अ + गृत् + य + त् = अगृत्यत्

अ + कृष् + अ + त् = अकृषत्

अ + पूज् + अय + त् = अपूजयत्

पृ - 1st group, प.प.

Singular	Dual	Plural	Persons
अपठम्	अपठवृ	अपठाम्	1st
अपठः	अपठतम्	अपठत	2nd
अपठत्	अपठाताम्	अपठत्	3rd

गम्-गच्छ 1st group प.प.

Singular	Dual	Plural	Persons
अगच्छम्	अगच्छवृ	अगच्छाम्	1st
अगच्छः	अगच्छतम्	अगच्छत	2nd
अगच्छत्	अगच्छताम्	अगच्छन्	3rd

नृत् 4th group प.प.

Singular	Dual	Plural	Persons
अनृत्यम्	अनृत्यवृ	अनृत्याम्	1st
अनृत्यः	अनृत्यतम्	अनृत्यत	2nd
अनृत्यत्	अनृत्यताम्	अनृत्यन्	3rd

कृष्ण - 6th group , प. प.

Singular	Dual	Plural	Persons
अकृष्णम्	अकृष्णाव	अकृष्णाम्	1st
अकृष्णः	अंकृष्णतम्	अकृष्णतः	2nd
अकृष्णतः	अकृष्णताम्	अकृष्णतः	3rd

पूजा - 10th group प. प.

Singular	Dual	Plural	Persons
अपूजयम्	अपूजयाव	अपूजयाम्	1st
अपूजयः	अपूजयतम्	अपूजयतः	2nd
अपूजयतः	अपूजयताम्	अपूजयतः	3rd.

प्र. भूत. आ. प. प्रत्यय

singular	Dual	Plural	Persons.
इ	वहि	महि	1 st P
था:	हथाम्	हथम्	2 nd
त	इताम्	अत्त	3 rd

लभ् 1st group आ.प.

अलभे	अलभावहि	अलभामाहि	1 st
अलभथा:	अलभेयाम्	अलभष्वम्	2 nd
अलभत-	अलभेताम्	अलभन्त-	3 rd .

वृत् -वर्त् 2nd group आ.प.

अवर्ते	अवर्तविहि	अवर्तमाहि
अवर्तया:	अवर्तेयाम्	अवर्तष्वम्
अवर्तत	अवर्तेताम्	अवर्तन्त-

दीपु 4th group आ. प.

अदीये

अदीप्यावहि

अदीप्यामहि

अदीप्यथा:

अदीप्येश्याम्

अदीप्यध्वम्

अदीप्यत

अदीप्येताम्

अदीप्यन्त

लक्ष 6th group

अलजे

अलजावहि

अलजामहि

अलजथा:

अलजेश्याम्

अलजध्वम्

अलजत

अलजेताम्

अलजन्त

चिन - १० गण

अचिन्तये

अचिन्तयावहि

अचिन्तयामहि

अचिन्तयथा:

अचिन्तयेश्याम्

अचिन्तयध्वम्

अचिन्तयत

अचिन्तयेताम्

अचिन्तयन्त

आक्षार्थी प.प.

अक्ष singular	Dual	Plural.	
आनि	आव	आम	।।।
-	तम्	त	2 nd
तु	ताम्	अन्तु	3 rd

आक्षार्थी आ.प.

singular	Dual	Plural.	
हे	आवहे	आमहे	।।।
व्व	इयाम्	इम्	2 nd
ताम्	इताम्	अन्ताम्	3 rd .

विद्यर्थी प.प. (Potential mood)

singular	Dual	Plural.	
ईयम्	ईव	ईम्	।।।
ईः	ईताम्	ईत	2 nd
ईत	ईताम्	ईयुः	3 rd .

३) विद्यार्थी चेत् त्यजेत् सुखम् ।

२) त्वं सुखम् आद्यगच्छे ।

२) त्वं मम साहाय्यम् अनुतिष्ठः ।

३) वीरा: समरात् न बिवर्तिन् ।

४) कदाचित् अहं पारितोषिकं लभेय ।

५) आरोग्यं भास्करात् इच्छेत् ।

६) नृपः अमात्येः मन्त्रयेत् ।

७) यदि सुवृष्टिः स्यात् तर्हि सुमिक्षं भवेत् ।

८) जबं विना न कोऽपि जीवेत् ।

The verbs of potential mood express following senses:

1) advice

e.g. विद्यार्थी चेत् त्यजेत् सुखम् ।

2) blessing

e.g. त्वं सुखं आद्यगच्छे । May you attain happiness.

3) request

e.g. त्वं मम साहाय्यम् अनुतिष्ठः । Please help me.

4) Duty

e.g. वीरा: समरात् न बिवर्तिन् । The ~~s~~ warriors should not retreat from the battle.

5) Possibility

e.g. कदाचित् अं पारितोषिकं लभेय।

6) Wish

e.g. आरोग्यं भास्करात् कृच्छ्रत्।

one should desire to attain health from the sun.

7) Expectation.

e.g. वृपः अमात्ये: मन्त्रयेत्। A king should consult (his)

ministers.

8) condition.

e.g. यदि सुवृष्टिः स्यात् ताहि सुमिक्षा भवेत्।

If it rains there will be abundance of food.

कः + अपि = कोपि
ss

9) Future

e.g. जलं विना कोपि जीवेत्।

No one will live without water

गम् - गच्छ (१. गण) प. प.

Singular

Dual

Plural.

गच्छेयम्

गच्छेत्वा

गच्छेत्

1st

गच्छः

गच्छतम्

गच्छते

2nd

गच्छेत्

गच्छेताम्

गच्छेयुः

3rd.

पठ

ओहत

singular   Dual   Plural

पठेयम्   पठेव   पठेम्   1st

पठे:   पठेतम्   पठेत   2nd

पठेत्   पठेताम्   पठेयुः   3rd

वृत् (४ गण) प.प.

Singular   Dual   Plural.

वृत्येयम्   वृत्येव   वृत्येम्   1st

वृत्ये:   वृत्येतम्   वृत्येत   2nd

वृत्येत्   वृत्येताम्   वृत्येयुः   3rd.

कृष (६ गण) प.प. - To plow. (गांगरण)

Singular   Dual   Plural

कृषेयम्   कृषेव   कृषेम्   1st

कृषे:   कृषेतम्   कृषेत   2nd

कृषेत्   कृषेताम्   कृषेयुः   3rd.

पूज + अय +

पूज (१० गण) प.प.

singular

Dual

Plural.

पूजयेयम्

पूजयेव

पूजयेम्

1st

पूजये:

पूजयेतम्

पूजयेते

2nd

पूजयेत्

पूजयेताम्

पूजयेतुः

3rd.

विद्यर्थि आ.प.

singular

Dual

Plural

ईय

ईवहि

ईमाहि

1st

ईया:

ईयायाम्

ईव्यम्

2nd

ईत

ईयाताम्

ईरन्

3rd.

लभ्य (२ गण) आ.प.

लभेय

लभेवहि

लभेमाहि

लभेयाः

लभेयायाम्

लभेद्यम्

लभेत

लभेयाताम्

लभेन्

वृत्त-वर्ति (१ गण) आ.प.

Singular   Dual   Plural.

वर्तेय   वर्तेवहि   वर्तेमाहि   १st

वर्तेथा:   वर्तेयायाम्   वर्तेद्धम्   2nd

वर्तेत   वर्तेयाताम्   वर्तेरन्   3rd.

दीप् (२ गण) आ.प.

Singular   Dual   Plural.

दीप्येय   दीप्येवहि   दीप्येमाहि   १st

दीप्येथा:   दीप्येयायाम्   दीप्येद्धम्   2nd

दीप्येत   दीप्येयाताम्   दीप्येरन्   3rd.

लज् (६ गण) आ. प.

Singular   Dual   Plural.

लजेय   लजेवहि   लजेमाहि   १st

लजेथा:   लजेयायाम्   लजेद्धम्   2nd

लजेत   लजेयाताम्   लजेरन्   3rd.

चिन्तु - (१० गण) आ.प.

Singular	Dual	Plural	
चिन्तये	चिन्तयेवहि	चिन्तयेमहि	१ st
चिन्तयाः	चिन्तयेयाम्	चिन्तयेष्वम्	२ nd
चिन्तयत	चिन्तयेयाताम्	चिन्तयेरन्	३ rd .

धारु (१० गण) उ.प.

Singular	Dual	Plural	
धारेय	धारेवहि	धारेमहि	१ st
धारेयाः	धारेयायाम्	धारेष्वम्	२ nd
धारेत	धारेयाताम्	धारेरन्	३ rd

Singular	Dual	Plural	
धारेयम्	धारेव	धारेम	१ st
धारेः	धारेतम्	धारेत	२ nd
धारेत्	धारेताम्	धारेयुः	३ rd

दिशा (६ गण) ३.५.

आ.प.

Singular

Dual

Plural

दिशोय

दिशोवहि

दिशोमहि

1st

दिशोयाः

दिशोयायाम्

दिशोध्वम्

2nd

दिशेत

दिशोयाताम्

दिशोरन्

3rd.

Singular

Dual

Plural.

दिशोयम्

दिशोव

दिशोम्

1st

दिशे:

दिशोतम्

दिशोत

2nd

दिशोत्

दिशोयाताम्

दिशोयुः

3rd.

examples:

१) भालयेत् पञ्चवर्षीणि द्वावष्टापि ताडयेत् |

A child should be pampered till the age of 5
and treated strictly thereafter till the age of 15.

२) जीवेत् शरदः कातम् |

one should live for 100 autumns.

३) प्राप्नो तु बोड्हो वर्षे तुमि भित्रवद् आचरेत् |

when the son becomes 16, one should treat him
like a friend.

४) सर्वे सुखी नः भवेयुः |

5) लभेत् सिकतासु नेलमपि यन्तः पादयन् |

One may also get oil also from the grains of sand by making efforts.

6) मतिमान् स्वस्थानं न परित्यजेत् |

An intelligent person should not leave his place.

7) अहम् अभिनेता/अभिनेत्री भवेयम् |

I shall be actor/actress.

8) धारः प्रत्युषे उत्तिष्ठेत् |

A student should wake up early in the morning.

प्रादि १० प्रादि तत्पुरुष

प्रादि = प्र + आदि

प्र - forward, in front, before, primary

परा - away, back, inverted, aside

अप् - away from, opposition, negation

आत् सम् - with, together, quite, greatly, very much.

अन् - after, along, following, later

अव् - away, down

विस्/विर् - out of, away from, without, free from, less.

दुर्/दुर् - bad, evil, wicked, inferior, hard, difficult

वि : separate, away opposition, negation, intensity, greatness, difference

आत् इः : इ Near, towards, from all sides, all round

नि : downward motion, intensity, skill, inclusion, proximity, insult, doubt

आपि - over and above, to place over, besides, in addition, intensification

आपि - To place near, besides, reaching, up.

आति - very, too much, exceedingly, excessively, close

सु - excellent, beautiful, well, perfect.

अ॒ - superiority, separation, upwards motion, gain.

आ॒पि - from both sides, over and above, towards, in the dirn of

प्रति - towards, in the direction of, back, in return, against down upon, likeness, equality, opposition

परि - round about, in addition to, excessively, against, opposite to.

अ॒ - towards, near to, by the side of, with, under, down

प्राचायः = प्रगतः आचायः |

सुपुङ्गः = सु पुङ्गः |

दुजनः = दुष्टः जनः |

दुष्टिनी

दुर्वितिः = दुष्टा नीतिः |

दुष्कुलम् = दुष्टं कुलम् |

अतिमयोदः = अतिकालः मयोदाम् |

कुशासनः = कुत्सितः शासनम् |

स्वागतम् = सु आगतम् |

द्वितीय समास

Starts with संस्कृताची शब्द

चतुर्थग्रन्थ -	चतुर्थः	युगाणा॑	यमाहारः॑
त्रिलोकः -	त्रिलोकः	लोकानां॑	समाहारः॑
पञ्चामृतम् -	पञ्चामी॑	अमृतानां॑	समाहारः॑
नवरात्रम् -	नवानां॑	रात्रिणा॑	समाहारः॑
अष्टाव्यायी -	अष्टामी॑	अष्टाव्यायानां॑	समाहारः॑
सप्तदिनम् -	सप्तानां॑	दिनानां॑	समाहारः॑

द्वितीय

१) इतरेतर २) समाहार

both words are of equal importance
the indeclinable 'य' is used after every word which
is mostly a noun in explanation of द्वितीय समास

चन्द्रसूर्यो॑ - चन्द्रः॑ च सूर्यः॑ च |

बालकबालिका॑ - बालकः॑ च बालिका॑ च |

दृष्टिलता॑ - दृष्टा॑ च लता॑ च |

प्रपुष्यानि॑ - प्रपाठि॑ च पुष्यानि॑ च |

पावित्रीपरमेश्वरो॑ - पावित्री॑ च परमेश्वरः॑ च |

स्कन्दगणेशो॑ - स्कन्दः॑ च गणेशः॑ च |

सिंहशशाको॑ - सिंहः॑ च शशाकुः॑ च |

मृगशृगालो॑ - मृगः॑ च शृगालः॑ च | शृगाल → शृगाल

भ्रतशत्रुघ्नि॑ - भ्रतः॑ च शत्रुघ्नः॑ च |

समाहार दृष्टि

if two words are combined the explanation ends
with एतयोः समाहारः and if more than two words
are combined एतेषां / एतासां समाहारः

e.g.

मूषकमजारिम् - मूषकः च मजारिः च एतयोः समाहारः

युक्तिक्रियम् - युक्ता: च लिक्षा: च एतासां समाहारः।

छस्तपादम् - छस्तो च पदो च एतेषां समाहारः।

ठरिङ्गाकुड़कुमूलम् - ठरिङ्गा च कुड़कुमूल च एतयोः समाहारः।

दुन्धशर्करम् - दुन्धं च शर्करा च एतयोः समाहारः।

गजातुरगम् - गजाः च तुर्गा: च एतेषां समाहारः।

मुख्यनासिकम् - मुख्यं च नासिका च एतयोः समाहारः।

गन्धाकुस्तपुष्पम् - गन्धः च अक्षता च पुष्पाणि च एतेषां
समाहारः।